

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ІДЕЇ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ “ПРОФЕСІОНАЛІЗМ” У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті розкрито та проаналізовано сутність поняття “професіоналізм” у педагогічній науці, розглянуто різні підходи до визначення сутності професіоналізму, особливості професіоналізму педагогів дошкільних закладів.

Ключові слова: професіоналізм, професійний розвиток, саморозвиток, професійна діяльність.

Реформування системи освіти – один із вирішальних чинників підвищення інтелектуального потенціалу сучасної української нації. В умовах соціально-економічних перетворень перед освітою ставиться принципово нове завдання підготовки і перепідготовки фахівців різного профілю, спроможних конкурувати на ринку праці.

Показником підготовки фахівців виступає професіоналізм, що передбачає не лише високий рівень теоретичної підготовки спеціаліста, а і його вміння застосовувати знання на практиці й набувати нових знань; здатність формулювати різні завдання та знаходити раціональні способи їх вирішення; спрямованість на особистісне самовираження, саморозвиток і самореалізацію; вміння здійснювати вибір оптимальних методів досягнення значних якісних і кількісних результатів праці за найменших витрат.

Проблема професіоналізму складна й багатоаспектна. Питання формування професіоналізму висвітлено в працях С. Батишева, Є. Клімова, Н. Кузьміної, А. Маркової, В. Сластьоніна.

Мета статті – розкрити та проаналізувати сутність поняття “професіоналізм” у педагогічній науці й особливості професіоналізму педагогів дошкільних закладів.

У “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” зазначено: професіоналізм – це оволодіння основами і глибинами якої-небудь професії [4, с. 62].

“Педагогічний словник” трактує поняття “професіоналізм” як “високу підготовленість до виконання завдань професійної діяльності”. Професіоналізм спеціаліста виявляється в систематичному підвищенні кваліфікації творчої активності, здатності продуктивно задовольняти вимоги суспільного виробництва та культури. Передумовою досягнення професіоналізму є високий розвиток професійно важливих якостей особистості, її спеціальних здібностей [9, с. 136].

Цікавими, на наш погляд, є визначення інших термінів, які стосуються професійної діяльності людини:

- 1) професійна кваліфікація – ступінь придатності, підготовки до певного виду праці;
- 2) професійна придатність – уміння здійснювати, виконувати щонебудь;

- 3) спеціалізація – набуття певних знань, навичок у будь-якій галузі;
- 4) ефективність – досягнення потрібних результатів, що дають найбільший ефект;
- 5) компетенція – гарна обізнаність із чим-небудь, першооснова, базис професіоналізму;
- б) конструктивність – основа чого-небудь, у тому числі будь-якої дії [4, с. 268, 360, 442, 445, 449, 1168].

На нашу думку, всі ці визначення повною мірою відображають зміст і суть значення, яке покладаємо в основу поняття “професіоналізм” та є типовими для всіх професій, котрі відомі людині, у тому числі професії педагога дошкільного закладу.

Професіоналізм педагога – це система ціннісно-цільових, когнітивних доміант, що виявляються в креативній модифікації освітнього простору. Рефлексія складових професіоналізму може здійснюватися за такими підсистемами, як: онтологічна, гносеологічна, аксіологічна, праксіологічна. Онтологічна підсистема осмислює буття особистості вчителя в соціокультурному й освітньому середовищі. Гносеологічна підсистема зорієнтована на рефлексію філософських, соціологічних, економічних, психолого-педагогічних проблем педагога. Аксіологічна складова стосується духовно-ціннісних аспектів, а саме: цілепокладання, норм, смислів. Практиологічна складова – це методичні аспекти професіоналізму як соціокультурного феномену. У педагогічній науці професіоналізм трактується як здатність передбачати перебіг педагогічних процесів, їх наслідки, враховуючи при цьому вплив багатьох обставин, умов і конкретних чинників (І. Підласий) [10].

Вивчення наукових праць Н. Кузьміної дає змогу під професіоналізмом діяльності педагога розуміти кількісну характеристику суб'єкта педагогічної праці, котра відображає високу професійну кваліфікацію й компетентність, різноманітність ефективних професійних умінь і навичок, у тому числі заснованих на творчих рішеннях, володіння сучасними алгоритмами та способами розв'язання професійних завдань, що дає змогу здійснювати педагогічну діяльність з високою і стабільною продуктивністю. Поділяючи позицію цього автора, ми розуміємо під професіоналізмом особистості педагога якісну характеристику суб'єкта педагогічної праці, що відображає високий рівень розвитку креативності, професійно важливих та особистісно-ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, адекватний рівень домагань, а також мотиваційну сферу й ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток спеціаліста [7].

Такий поділ дефініцій професіоналізму педагога є доцільним, особливо під час вирішення практичних завдань, пов'язаних із його розвитком, зазначає Н. Кузьміна. Це дає змогу більш організовано здійснити зазначений процес розвитку, оскільки на його різних етапах будь-який із видів може домінувати: по-перше, інтенсивний розвиток умінь гальмуватиметься, якщо від його рівня будуть відставати відповідні йому психологічні професійно важливі якості; по-друге, випереджальний розвиток професій-

но важливих якостей уможливило засвоєння нових умінь або підвищення ефективності уже існуючих; по-третє, так може тривати доти, доки не настане рівнева відповідність, їх гармонійне поєднання [7].

Професіоналізм педагога характеризується особистісною та діяльнісною сутністю. Перша охоплює знання педагога, необхідні для виконання завдань професійної діяльності, а також його специфічне ставлення до об'єкта, процесу, умов своєї професійної діяльності, що характеризується усвідомленням необхідності свого постійного самовдосконалення як професіонала. Діяльнісну (процесуальну) сутність професіоналізму становить комплекс умінь: гностичних, самовдосконалення, спілкування, перетворювати діяльність, реконструювати навчально-виховну інформацію з метою одержання очікуваного результату своєї праці [7].

Українська дослідниця Н. Гузій звертає увагу на те, що поняття “професіоналізм”, “педагогічний професіоналізм”, “професіоналізм учителя” широко використовуються для позначення педагогічної праці високої якості та в цілому сприймається, з одного боку, як норма, зразок виконання педагогічної діяльності відповідно до сучасного рівня педагогічних знань і цінностей, що є суспільним регулятивним механізмом праці вчителя; з іншого – ідентифікується з підготовленістю, компетентністю, вправністю педагога.

Педагог-новатор Ш. Амонашвілі переконаний, що професіоналізм педагога виявляється в чіткій педагогічній позиції, постійному пошуку ефективних шляхів розв'язання проблем виховання і навчання, швидкому і правильному вирішенні складних педагогічних ситуацій, педагогічній інтуїції, умінні керувати педагогічним процесом легко і без примусу. А головне на шляху до високого рівня професіоналізму – віра у свої можливості: “Потрібно вірити, що кожен із нас здатен стати неповторним, унікальним, найвищим майстром професійної, педагогічної праці, і потрібно, щоб кожен із нас умів розкрити свої сили і можливості” [1, с. 320].

Проблему професіоналізму педагога дошкільного закладу розглядали психологи Г. Люблінська і С. Кульчицька. Вони вважають, що складовими професіоналізму є інтуїція, натхнення, талант.

Професіоналізм педагога дошкільного закладу виявляється в успішному розв'язанні педагогічних завдань, високому рівні організації навчально-виховного процесу. А його суть – в особистісних якостях, які й забезпечують діяльність.

Педагог дошкільного закладу – це двічі професіонал, тому що, по-перше, – це відмінний знавець психології особистості дошкільника і того, чого його слід навчати, а по-друге, – це людина, яка володіє способами виховання та навчання.

Професіоналізм педагога дошкільного закладу слід розглядати як прояв його “Я” у професії, як самореалізацію особистості в професійній педагогічній діяльності, яка покликана сприяти гармонійному та максимальному саморозвиткові особистості дитини дошкільного віку [6, с. 27].

У педагогічній науці існує декілька підходів до вивчення професіоналізму вчителя, а саме: процесуальний (Н. Кузьміна), особистісний (Б. Ананьєв, Є. Рогов, В. Шувалова), процесуально-особистісний (А. Маркова), результативний (В. Краєвський, І. Лернер, М. Скаткін) [13, с. 96; 101; 119; 175; 192].

Отже, підсумовуючи та конкретизуючи вищезазначене, доцільно зробити такі узагальнення:

– під поняттям “педагог як професіонал” слід розуміти суб’єкта, який володіє високими показниками професіоналізму особистості та професіоналізму педагогічної діяльності, який має високий професійний і соціальний статус, систему особистісної та діяльнісної нормативної регуляції, що динамічно розвивається, постійно спрямованого на саморозвиток і самовдосконалення, на особистісні й професійні досягнення, котрі мають індивідуальне та соціально-позитивне значення;

– конкретизація сутності та прояв діалектичного взаємозв’язку понять “професіоналізм” і “професійна майстерність”, а також обґрунтування правомірності й розкриття сутності провідних категорій педагогічної акмеології, зокрема, таких як: “акмеологічні інваріанти професіоналізму” і “високий акмеологічний рівень” педагога, дають змогу по-новому розглянути шляхи й детермінанти його професійного розвитку та саморозвитку. У зв’язку із цим можна припустити, що саморозвиток педагога як професіонала, тобто розвиток професіоналізму його діяльності й особистості, повинен здійснюватись, насамперед, за рахунок пробудження внутрішніх детермінант формування (потенціалу професійного саморозвитку) саме тих базисних новоутворень у вигляді професійно важливих якостей і вмінь, які входять до структури “акмеологічних інваріантів професіоналізму” і виступають як основні ознаки прояву “високого акмеологічного рівня” спеціаліста [13].

На думку О. Андрєєва, головною ідеєю розвитку професіоналізму є те, що “треба не стільки мати знання як такі, скільки володіти особистісними характеристиками та вміннями в будь-який час знайти та виокремити знання, надуті людством” [2, с. 20]. Інакше ми можемо трактувати професіоналізм як здатність індивіда самотійно знаходити та використовувати вже накопичені знання в різноманітних ситуаціях і сферах життя, відмінних від тих, у яких вони були здобуті.

Набуття професійно необхідних якостей є важливим етапом становлення педагога. Учені (Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна та ін.) пов’язують набуття професіоналізму з такими явищами, як: педагогічні технології, особиста педагогічна техніка, компетентність, мистецтво виховання. Для заняття улюбленою, “близькою” справою необхідне застосування педагогічного досвіду, існуючого в суспільстві. У процесі самотворення особистість оволодіває засадами майбутньої професійно-педагогічної діяльності, пізнає різноманіття її форм, аналізує дійсність, дізнається про нові можливі перспективи.

Професійний розвиток є формою життєвої творчості особистості, пошуком себе. Життєвий шлях і шлях творчий, за переконанням М. Роменця, поєднані й інтегровані. “Життєвий шлях людини – це її індивідуальна історія, що має свої межі, певні періоди, міру завершеності, вичерпаності. Творчий шлях є шляхом постійних модифікацій особистісного світу, метою якого є творення людиною самої себе. Людина постійно шукає нових і нових можливостей реалізувати свої сутні сили, виконати життєве призначення” [11, с. 12].

Так, розвиток особистості професіонала, вважає Л. Анциферова, являє собою не те, що з особистістю “трапляється”. Особистість – “це суб’єкт свого власного розвитку, що постійно перебуває в пошуку й побудові тих видів діяльнісного ставлення до світу, в якому можуть краще за все виявитися унікальні потенції конкретного індивіда” [3, с. 37].

На думку А. Маркової, ознаками суб’єктності є такі “параметри активності” особистості професіонала: активне орієнтування (у новій ситуації, матеріалі); усвідомлення (сфери та структури своєї діяльності, якостей особистості, етапів життєвого шляху); ініціативна включеність у діяльність; прагнення до саморегуляції (самоконтролю, самокорекції, самокомпенсації); володіння прийомами саморегуляції; усвідомлення суперечностей свого розвитку, їх усунення, забезпечення балансу та гармонії; інтеграція свого професійного шляху; структурування та впорядкування власного професійного досвіду й досвіду інших [8].

За визначенням А. Деркача та В. Дьякова, професійний розвиток означає процес формування особистості, орієнтованої на високі професійні досягнення; процес формування професіоналізму особистості в діяльності, здійснюваній у саморозвитку, професійних взаємодіях [5].

Загалом, розглянуті вище ідеї дають змогу на рівні предмета теорії та методики професійної освіти педагога осмислити той реальний факт, що він у процесі курсової підготовки й у міжкурсний період повинен: самостійно будувати та вибирати свій життєвий і професійний шлях; без сторонньої допомоги будувати свої відносини з іншими людьми та із самим собою, безперервно відстежуючи та виправляючи свої помилки та неконструктивні способи їхнього вирішення.

Тому ми вважаємо, що сучасні завдання післядипломної освіти повинні полягати не в прямому впливові на особистість педагога, який стоїть на шляху до саморозвитку, з метою досягти бажаних результатів щодо формування в нього позитивної мотивації до безперервного професійного самовдосконалення, а у створенні необхідних психолого-педагогічних умов для його самопобудови, у стимулюванні механізмів його професійного самопізнання, самоприйняття та самопрогнозування [12, с. 43].

Висновки. Отже, на думку багатьох авторів, професіоналізм не зводиться лише до сукупності професійних знань і вмінь. Він визначається рівнем розвитку особистісно-професійних якостей, спрямованістю, особливостями мотивації, професійно-цінносними орієнтаціями і змістом, який професіонал вкладає у свою діяльність. Більшість авторів визнають, що ро-

звитоку професіоналізму суттєво залежить від усвідомлення фахівцем призначення і змісту професійної діяльності. Він полягає у формуванні та прояві професійно важливих якостей і пов'язаний із самоактуалізацією сутності, зі зростанням потенціалу людини як професіонала.

Список використаної літератури

1. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса / Ш.А. Амонашвили. – Мн : Университетское, 1990. – С. 320.
2. Андреев А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа / А.Л. Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4.
3. Анциферова Л.И. Психология формирования и развития личности / Л.И. Анциферова // Человек в системе наук. – М. : Педагогика, 1978. – 255 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і головн. ред. В.А. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.
5. Деркач А.А. Взаимосвязь структурных компонентов состояния психологической готовности студентов к педагогической деятельности / А.А. Деркач // Психолого-педагогические проблемы взаимодействия учителя и учащихся. – М. : НИИ ОП, 1980. – С. 141–149.
6. Загородня Л.П. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу : навч. посіб. / Л.П. Загородня, С.А. Тітаренко. – Суми : Університетська книга, 2010. – 319 с.
7. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М. : Педагогика, 1990. – 243 с.
8. Маркова В.И. Психология труда учителя / А.К. Маркова. – М. : Просвещение, 1993. – 265 с.
9. Педагогический словарь / [В.И. Загвязинский, А.Ф. Закирова, Т.А. Строкова]. – М. : Академия, 2008. – 352 с.
10. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : учебник для студ. пед. вузов : в 2 кн. / И.П. Подласый. – М. : Владос, 1999. – Кн. 1: Общие основы. – 576 с.
11. Роменець В.А. Історія психології ХХ століття : навч. посіб. / В.А. Роменець, І.П. Маноха. – К. : Либідь, 1998. – 988 с.
12. Сущенко Л.О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Лариса Олександрівна Сущенко. – Запоріжжя, 2008. – 250 с.
13. Цокур Р.М. Формування потенціалу професійного саморозвитку майбутніх викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Роман Михайлович Цокур. – О., 2004. – 190 с.

Самсонова Е.О. Концептуальные идеи понимания сущности понятия “профессионализм” в психолого-педагогических исследованиях

В статье раскрыта и проанализирована сущность понятия “профессионализм” в педагогической науке, раскрыты разные подходы к обозначению профессионализма, особенности профессионализма педагогов дошкольных учреждений.

Ключевые слова: профессионализм, профессиональное развитие, саморазвитие, профессиональная деятельность.

Samsonova E. The conceptual ideas of the understanding of the concept of “professionalism” in the psychological and educational research

In the article essence of concept “is dug up and analysed professionalism” in pedagogical science, the different going is exposed near denotation of professionalism, feature of professionalism of teachers of preschool.

Key words: professionalism, professional development, professional activity.